

Єнгаличева Ірина Віталіївна*кандидат педагогічних наук, доцент**Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Черкаси, Україна*E-mail: ira2100@gmail.comORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6824-9548>**Єнгаличев Ренат Равільович***провідний спеціаліст**Державного архіву Черкаської області, Черкаси, Україна*E-mail: yanglych@gmail.comORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-2265-8135>**Директивний і недирективний методи соціальної роботи в територіальній громаді**

Сьогодні постає досить багато питань щодо розбудови громади, формування органів місцевого самоврядування, участі членів громади в життєдіяльності, використання ефективних методів роботи в громаді тощо. Усе це зумовлює необхідність дослідження варіативності методів соціальної роботи в громаді, аналізу особливостей використання директивного й недирективного методів соціальної роботи на рівні територіальної громади, визначення переваг і ризиків їх застосування. Для дослідження основної мети використано аналіз літературних джерел, порівняння наукових підходів до проблеми, метод синтезу й узагальнення для уточнення поняття.

Територіальна громада трактується як об'єднання людей, які проживають і працюють на певній території, володіють певним майном (нерухомим і рухомим), мають єдиний адміністративний центр і прямо чи опосередковано беруть участь у вирішенні спільних та особистих інтересів.

Визначено завдання відділу управління праці та соціального захисту населення: реалізація державної політики у сфері соціально-трудова відносин, захист соціально незахищених громадян, соціальне обслуговування, підтримка малозабезпечених громадян і сімей з дітей, допомога у вирішенні проблем жителів громади тощо.

У результаті розгляду основних методів соціальної роботи, які застосовуються в територіальних громадах, виділяють директивні й недирективні методи. Недирективний метод у роботі з громадою визначається як метод, згідно з яким члени громади є активними учасниками, на основі взаємодопомоги самостійно виявляють проблеми та знаходять шляхи їх вирішення. Позитивом у заявці є довіра в суспільстві, можливість розвитку кожного учасника спільноти, збільшення активних членів громади. Вирішення проблем замовника фахівцем соціальної сфери й усунення негативних наслідків результату визначено як недолік.

Директивний метод у соціальній роботі визначається як метод, згідно з яким вирішення проблем громади чи окремого члена громади відбувається за активної участі фахівця соціальної сфери. Позитивним результатом є таке: швидке вирішення проблемного питання, злагодженість дій громади та керівників. Серед недоліків визначено стримування потенціалу самих учасників громади; нав'язування способів і методів вирішення ситуацій, які потребують розв'язання; пасивність учасників громади в прийнятті рішень і розвитку самої громади через обмежений доступ до інформації та інструментів вирішення проблем тощо.

Ключові слова: директивний метод, недирективний метод, територіальна громада.

Вступ. Реформи в країні, що тривають останніми роками, спрямовані на входження України до Євросоюзу, тому базуються на європейських принципах. Це стосується й адміністративно-територіальних реформ, основним змістом яких є децентралізація влади та формування територіальних громад. Законодавством передбачено делегування повноважень на об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ), що породжує збільшення соціальних ініціатив у вирішенні соціальних питань. Наразі це є актуальним питанням сьогодення, адже кількість осіб, які мають життєві проблеми й потребують допомоги в Україні, щорічно збільшується (Слозанська, 2018: 5).

Зрозуміло, що проблема побудови й розвитку територіальних громад є досить складним і багатовекторним. Тому постає досить багато питань щодо розбудови громади, формування органів місцевого самоврядування, участі членів громади в життєдіяльності, використання ефективних методів роботи в громаді тощо. Зупинимося на останньому більш детально.

Аналіз останніх досліджень і публікацій підтверджує актуальність і необхідність проведення досліджень щодо становлення й розвитку громад, питань соціальної роботи в громаді, існування різноманітних підходів до класифікації методів роботи в громаді тощо. Ці питання розглядали в працях Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, С. Косянчук, М. Лукашевич, І. Мигович, Л. Оліфіренко, Т. Петренко, Т. Семигіна, В. Сидоров, Г. Слозанська та ін. Науковці співголосні, що соціальна сфера в Україні формувалася протягом багатьох століть. Зараз діяльність соціальних працівників у громадах є актуальним питанням. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, мало дослідженим залишається питання аналізу використання різних методів соціальної роботи на рівні територіальних громад.

Мета та завдання статті. Ураховуючи вищезазначене, маємо на меті дослідити варіативність методів соціальної роботи в громаді, здійснити аналіз особливостей використання директивного й недирективного методів соціальної роботи на рівні територіальної громади, вивчити переваги та ризики їх застосування.

Для вивчення поставленої мети необхідним є вирішення таких завдань: проаналізувати наукові джерела й визначити зміст ключових понять: «територіальна громада», «недирективний метод», «директивний метод»; визначити завдання відділу органу управління праці та соціального захисту населення; розглянути основні методи соціальної роботи, що використовують в ОТГ; дослідити переваги й ризики застосування директивного та недирективного методів соціальної роботи в громаді.

Матеріали та методи дослідження. Вирішуючи поставлені завдання, використали аналіз літературних джерел, порівняння наукових підходів до проблеми, метод синтезу й узагальнення для уточнення понять: «територіальна громада», «директивний метод», «недирективний метод».

Територіальну громаду в дослідженнях науковців потрактовано по-різному: первинний суб'єкт місцевого самоврядування, що має власні інтереси, до складу якого належать громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які постійно мешкають, працюють на цій території, володіють нерухомим майном, сплачують місцеві податки і збори (Орзіх, 2009: 68); особи, які проживають на певній території протягом тривалого часу й мають суспільно-особистісні зв'язки (Баймуратов, 2017: 124). На законодавчому рівні територіальну громаду визначено як жителів певного міста/села чи добровільне їх об'єднання в сільську громаду (Конституція України, 1996).

Досить цікавим є дослідження Г. Слозанської, яка поняття «територіальної громади» визначає так: об'єднання людей, діяльність яких спрямована на управління жителів свого населеного пункту (Слозанська, 2018: 18); сукупність людей, які беруть на себе відповідальність за розбудову суспільства, розвиваються самі й допомагають іншим (Слозанська, 2018: 19); особи, які постійно мешкають, працюють на певній території та вирішують місцеві питання через відповідні органи влади (Альошина, 2011: 179).

У дослідженні ми будемо послуговуватися терміном «територіальна громада», потрактованим Я. Павлович-Сенета й Н. Лепиш: як об'єднання людей, які проживають і працюють на певній території, володіють певним майном (нерухомим і рухомим), мають єдиний адміністративний центр (Павлович-Сенета, Лепиш) і безпосередньо чи опосередковано беруть участь у задоволенні спільних та особистісних інтересів.

У структурі об'єднаних територіальних громад чільне місце відводиться органу управління праці та соціального захисту населення, що є одним із виконавчих органів місцевого самоврядування. Завданнями цього відділу є реалізація державної політики у сфері соціально-трудова відносин, захист соціально незахищених громадян, соціальне обслуговування, підтримка малозабезпечених громадян і сімей із дітьми, сприяння вирішенню проблем членів громади тощо. Варто зазначити, що соціальна робота в громаді спрямована на формування в членів громади почуття належності до спільноти. При цьому існують різні шляхи формування цих почуттів: посилення зв'язків і встановлення контактів між організаціями й людьми; залучення до спільних вирішень поточних питань; участь у заходах, проектах тощо (Іващенко). Таким чином, громада на рівні соціальної роботи дає широкі можливості для поєднання формальних і неформальних видів допомоги, використовуючи різні форми й методи в соціальній роботі.

Визначаючи зміст поняття «методи соціальної роботи», спираємося на термінологію, подану Т. Петренко: як сукупність способів і прийомів стимулювання потенційних можливостей громади, розв'язання проблем та усунення несприятливих життєвих обставин членів громади (Петренко, 2013: 48). Аналізуючи наукові джерела (С. Косянчук, М. Лукашевич, І. Мигович, В. Сидоров, К. Олійник та ін.), знаходимо різноманітність підходів до класифікації методів соціальної роботи, а саме: за ступенем спільності клієнтів (індивідуальної соціальної роботи, групової соціальної роботи, соціальної роботи в громаді), за змістом і характером (соціально-економічні, організаційно-розпорядчі, психолого-педагогічні), за сферою застосування (стимулювання й залучення до дій, репродукування, закріплення та збагачення, сприяння творчості) (Олійник).

Для нас цікавість викликають саме методи соціальної роботи в громаді, серед яких Т. Семигіна пропонує виділити методи за змістом діяльності соціального працівника (концептуальний аналіз і сприяння взаємодії) та за участю членів громади (недирективний метод і директивний метод) тощо (Семигіна, 2015). Тому в дослідженні будемо розглядати недирективний і директивний методи соціальної роботи.

Результати дослідження. Отже, досліджуючи недирективний метод у соціальній роботі, зауважимо, що він оснований на екзистенційній терапії К. Роджерса й А. Маслоу, в основу якого покладено принцип не надавати клієнту будь-яких порад і не оцінювати його дії й поведінку, натомість стимулювати клієнта до самостійного вирішення проблем, спираючись на його потенційні можливості.

Аналізуючи наукові здобутки О. Безпалько, А. Попової, Т. Семигіної, виділяємо, що недирективний метод у роботі з громадою – це метод, згідно з яким ініціаторами рішень і їх утілювачами є члени громади, які, спираючись на взаємодопомогу, самостійно визначають проблеми та знаходять шляхи їх вирішення (Семигіна, 2015; Попова, 2016: 114). Як зазначають Л. Тюптя й І. Іванова, недирективний підхід у соціальній роботі сприяє самоактуалізації особистості, здатності підтримувати себе саму й розвиває незалежність поведінки особистості від інших членів (Тюптя, Іванова, 2004). У такому випадку, зважаючи на самостійність членів громади у вирішенні проблем, указуємо на участь фахівців із соціальної роботи як помічника або наставника.

Використання недирективного методу соціальної роботи в громаді має свої переваги й ризики. Отже, позитивним є таке: довіра в суспільстві на рівні громади, надання можливості кожному членові громади розвиватися й реалізовувати весь свій потенціал; підвищення активної участі самих членів громади у визначенні власних потреб і самостійному вирішенні проблем тощо. Тут варто звернутися до дослідження О. Безпалько, яка вказує на активізацію громади, коли пересічні члени громади ефективно працюють разом: планують, розподіляють, залучають ресурси, оцінюють результати роботи (Безпалько, 2005: 46). При цьому громадяни (клієнти) можуть спиратися на підтримку соціальних працівників, але самі громадяни контролюють процес вирішення проблеми. За такого підходу відповідальність за результат залишається на клієнтові. Однак за умови негативного результату на фахівців соціальної сфери покладається завдання щодо вирішення проблем клієнтів та усунення негативних наслідків результату, якщо такі наслідки мали місце. Уважаємо, що це є недоліком у разі використання недирективного методу.

Іншим методом втручання в соціальну взаємодію є директивний метод. Сам термін «директивний метод» потрактовано як метод, за якого управлінський орган видає накази, розпорядження, що необхідно неухильно дотримуватися, незалежно від їх логічності, ефективності тощо. Досить часто цей метод називають адміністративним, розпорядчим, командним (Василенко, Шостка, 2003). І. Іванова й Л. Тюптя термін «директивний» розглядають із психологічного погляду як напрям, що оснований на лікуванні, при цьому клієнт є пасивним споживачем психотерапії (Тюптя, Іванова, 2004). За такого підходу стає зрозумілим, що в разі директивного методу рішення ухвалюють лідери, а члени громади виступають як просто члени групи (Безпалько, 2005).

У нашому розумінні директивний метод у соціальній роботі – це метод, згідно з яким вирішення проблем громади чи окремого члена громади відбувається за активної участі фахівця соціальної сфери, котрий визначає проблему, розробляє шляхи її вирішення й безпосередньо бере участь у процесі розв'язання проблемної ситуації. У такому випадку соціальний працівник виступає в ролі консультанта, диригента соціальних відносин. Як зазначає О. Пелін, для досягнення результату директивними методами соціальний працівник найчастіше спирається на принципи загальнолюдської моралі (Пелін).

Аналізуючи напрацювання щодо цього питання, можемо виділити переваги й недоліки використання директивного методу соціальної роботи в розвитку територіальної громади. Зокрема, використання директивного підходу цілком є виправданим, якщо питання чи ситуацію, яка склалася, потрібно швидко вирішити й на це є досить мало часу; чітко узгоджені дії громади (окремих її членів) і керівників (у тому числі фахівця соціальної сфери). Однак серед недоліків у використанні цього методу можна назвати таке: стримування потенціалу самих членів громади; нав'язування шляхів і способів вирішення ситуацій, які потрібно розв'язати; пасивність членів громади в прийнятті рішень і розвитку самої громади через обмежений доступ до інформації та інструментів вирішення проблем тощо.

Висновки. Отже, функціонування й розвиток територіальної громади залежать від багатьох факторів та умов: побудови відносин і стосунків між членами громади (керівними органами чи керівниками й громадянами, між самими жителями громади тощо), форми управління громадськістю, методів соціальної роботи під час вирішення питань громади тощо. Аналізуючи наукові джерела щодо використання недирективного й директивного методів соціальної роботи у територіальній громаді, доходимо висновку, що доцільним є використання обох методів роботи з урахуванням різних чинників: завдання, що лежать в основі соціальної роботи територіальної громади; категорії членів громади, яка потребує допомоги фахівця соціальної роботи; складності життєвих обставин і ситуації, що склалася та яку потрібно вирішити; потенціалу членів громади тощо.

Перспективними напрямками дослідження є аналіз застосування директивного й недирективного методів соціальної роботи в конкретній територіальній громаді; дослідження конкретних механізмів залучення членів громади до активної участі в прийнятті рішень. Результати дослідження будуть використанні в підготовці здобувачів вищої освіти освітньої програми «Соціальна робота», укладанні посібників і методичних рекомендацій.

Література

- Альошина Н.М. Поняття й ознаки територіальних громад. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. Вип. 21. С. 173–180.
- Баймуратов М.О. Територіальна громада у національному та міжнародному вимірах. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 13. С. 121–132.
- Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навчальний посібник для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
- Василенко В.А., Шостка В.І. Ситуаційний менеджмент : навчальний посібник. Сімферополь, 2003.
- Іващенко К.В. Соціальна робота в громаді. URL: <http://surl.li/djccw> (дата звернення: 06.11.2023).
- Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення: 06.11.2023).
- Олійник К.С. Класифікація та вимоги до методів соціальної роботи. URL: <http://surl.li/pzzwv> (дата звернення: 11.11.2023).
- Орзіх М. Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування. *Місцеве і регіональне самоврядування України*. 2009. Вип. 1–2 (10–11). С. 67–75.
- Павлович-Сенета Я.П., Лепиш Н.Я. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронно-наукове видання. С. 209–214. URL: <http://surl.li/pzzxl> (дата звернення: 29.10.2023).
- Пелін О. Медіація в контексті директивних методів. URL: <http://surl.li/pzzzg> (дата звернення: 08.11.2023).
- Попова А.О. Соціальна робота в місцевих громадах в Сполучених Штатах Америки: методи та моделі. *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки* : матеріали VI щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 2016. С. 113–121.
- Семигіна Т.А. Методи та моделі соціальної роботи в громаді : презентація до лекції. 2015. URL: <http://surl.li/ddefq> (дата звернення: 08.11.2023).
- Слозанська Г.І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи : монографія / за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В.А. Поліщук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
- Соціальна робота у громадах : методичні рекомендації до самостійної роботи / уклад. Т.В. Петренко. Київ : НАУ, 2013. 52 с.
- Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика. Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2004. 408 с.

Directive and non-directive methods of social work in the territorial community

Yengalycheva Iryna

*PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor
Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University, Cherkasy, Ukraine*

Yengalychev Renat

*leading specialis
State archive of Cherkasy region, Cherkasy, Ukraine*

Today, there are quite a lot of questions regarding the development of the community, the formation of local self-government bodies, the participation of community members in life activities, the use of effective methods of work in the community, etc. All this leads to the need to study the variability of social work methods in the community, analyze the features of using directive and non-directive methods of social work at the territorial community level, and determine the benefits and risks of their application. The analysis of literary sources, the comparison of scientific approaches to the problem, the method of synthesis and generalization to clarify concepts were used for the research of the main goal.

Territorial community is interpreted as an association of people who live and work in a certain territory, own certain property (immovable and movable), have a single administrative center and directly or indirectly participate in solving common and personal interests.

The tasks of the department of the labor management body and social protection of the population are determined: implementation of state policy in the field of social and labor relations, protection of socially vulnerable citizens, social services, support of low-income citizens and families with children, assistance in solving problems of community members, etc.

As a result of consideration of the main methods of social work used in territorial communities, directive and non-directive methods are distinguished. The non-directive method in working with the community is defined as a method in which community members are active participants who, based on mutual assistance, independently identify problems and find ways to solve them. Positive in the application are: trust in society, the possibility of development of each member of the community; increasing active members of the community. The solution of the customer's problems by a specialist in the social sphere and the elimination of the negative consequences of the result is defined as a disadvantage.

The directive method in social work is defined as a method in which solving the problems of the community or an individual member of the community takes place with the active participation of a specialist in the social sphere. A positive result is: a quick solution to a problematic issue, the coherence of the actions of the community and leaders. Among the shortcomings, the following are identified: restraining the potential of community members themselves; imposing ways and methods of solving situations that need to be solved; passivity of community members in decision-making and development of the community itself due to limited access to information and problem-solving tools, etc.

Keywords: directive method, non-directive method, territorial community.

References

- Alyoshina, N.M. (2011) *Ponyattya j oznaki teritorialnih gromad [Concepts and characteristics of territorial communities]*. *Derzhavne budivnictvo ta misceve samovryaduvannya – State construction and local self-government*. Issue 21. P. 173–180 [in Ukrainian].
- Baymuratov, M.O. (2017) *Teritorialna gromada u nacionalnomu ta mizhnarodnomu vimirah [Territorial community in national and international dimensions]*. *Visnik Mariupolskogo derzhavnogo universitetu. Seriya: Pravo – Bulletin of the Mariupol State University. Series: Law*. Issue 13. P. 121–132 [in Ukrainian].
- Bezpalko, O.V. (2005) *Socialna robota v gromadi [Social work in the community]*. Kyiv: Education Center. lit. [in Ukrainian].
- Ivashchenko, K.V. *Socialna robota v gromadi [Social work in the community]*. Retrieved from <http://surl.li/djccw> [in Ukrainian].
- Konstituciya Ukrayini. *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini (1996)*. Constitution of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
- Oliynyk, K.S. *Klasifikaciya ta vimogi do metodiv socialnoyi roboti [Classification and requirements for methods of social work]*. Retrieved from <http://surl.li/pzzwv> [in Ukrainian].
- Orzih, M. (2009) *Koncepciya pravovogo statusu samovryadnih teritorij i organiv miscevogo samovryaduvannya [The concept of the legal status of self-governing territories and local self-government bodies]*. *Misceve i regionalne samovryaduvannya Ukrayini – Local and regional self-government of Ukraine*. Issue 1-2 (10-11). pp. 67–75 [in Ukrainian].
- Pavlovich-Seneta, J.P., & Lepysh, N.Ya. (2023) *Teritorialni gromadi v umovah voyennogo stanu v Ukrayini: administrativno-pravove zabezpechennya ta osoblivosti funkcionuvannya [Territorial communities in the conditions of martial law in Ukraine: administrative and legal support and peculiarities of functioning]*. *Analitichno-porivnyalne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, pp. 209–214. Retrieved from <http://surl.li/pzzxl> [in Ukrainian].
- Pelin, O. *Mediaciya v konteksti direktivnih metodiv [Mediation in the context of directive methods]*. Retrieved from <http://surl.li/pzzzg> [in Ukrainian].
- Popova, A.O. (2016) *Socialna robota v miscevih gromadah v Spoluchenih Shtatah Ameriki: metodi ta modeli [Social work in local communities in the United States of America: methods and models]*. *Doslidzhennya molodih uchenih u konteksti rozvitku suchasnoyi nauki: Materiali VI shorichnoyi Vseukrayinskoji naukovo-praktichnoyi konferenciyi*. 21.04.2016 – Research of young scientists in the context of the development of modern science: Materials of the VI annual All-Ukrainian scientific and practical conference. 21.04.2016. Kyiv. pp. 113–121 [in Ukrainian].
- Semighina, T.A. (2015) *Metodi ta modeli socialnoyi roboti v gromadi: prezentaciya do lekciyi [Methods and models of social work in the community: presentation to the lecture]*. Retrieved from <http://surl.li/ddefq> [in Ukrainian].
- Slozanska, G.I. (2018) *Socialna robota v teritorialnij gromadi: teorii, modeli ta metodi [Social work in the territorial community: theories, models and methods]*. Scientific Ed. Ph.D. Sciences, Prof. V. A. Polishchuk. Ternopil: TNPU named after V. Hnatyuk [in Ukrainian].
- Socialna robota u gromadah: metodichni rekomendaciyi do samostijnoyi roboti (2013)*. [Social work in communities: methodical recommendations for independent work]. Ed. T.V. Petrenko. Kyiv: NAU [in Ukrainian].
- Tyuptya, L.T., & Ivanova, I.B. (2004) *Socialna robota: teoriya i praktika [Social work: theory and practice]*. Kyiv: VMUROL "Ukraine" [in Ukrainian].
- Vasylenko, V.A., & Shostka, V.I. (2003) *Situacijnij menedzhment [Situational management]*. Simferopol [in Ukrainian].

Accepted: March 01, 2024